

Tarptautinė mokslinė konferencija

Letonika ir kultūrų migracija

SOLVITA LABANAUSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

2015 m. vasario 23–24 dienomis Latvijos universiteto Latvių kalbos institutas surengė kasmetinę tarptautinę mokslinę konferenciją *Letonika un kultūru migrācija*, skirtą latvių kalbininko Janio Endzelyno (Jānis Endzelīns) 142-osioms gimimo metinėms paminėti. Pranešimai skaityti latvių, lietuvių, anglų ir rusų kalbomis.

Pirmosios dienos ikipietinės dalies pranešimas buvo skirtas J. Endzelyno 1947–1950 m. veiklai atskleisti. Latvių kalbininkė Sarma Kliavinia (Kļaviņa) (Ryga) pasakojo apie visame pasaulyje žinomam baltistui metamus kaltinimus ignoruojant marksizmo šalininko, akademiko Nikolajaus Maro sukurto „naujojo kalbos mokslo“ mokymus. Ina Druvietė (Druviete) (LU Latvių kalbos institutas) supažindino su 2014 m. Latvijos Respublikos Saeimos sprendimu 1922 m. Latvijos Respublikos Konstituciją papildyti Įvadu (vadinamu Preambule), kuriame išdėstytos konstitucinės vertybės. Onomastikos specialistas Ojaras Bušas (Ojārs Bušs) (LU Latvių kalbos institutas) komentavo kai kurių Latvijos miestų (Priekulė, Staicelė, Viliaka) kilmės aiškinimus. Richardas Baluodis (Rihards Balodis) ir Inara Opmanė (Ināra Opmane) (LU Matematikos ir informatikos institutas) pateikė žinių apie savo instituto kompiuterinių išteklių paslaugų teikiamas galimybes. Pranešimą apie slaviškos kilmės skolinius ir veldinius latvių kalboje skaitė Igoris Koškinas (Igoris Koškins) (LU Humanitarinių mokslų fakultetas), kuriame dėmesys buvo skiriamas onomasiologiniam aspektui ir istoriniams latvių žodynams. Zaiga Ikerė (Ikere) (Daugpilio universitetas) skaitė pranešimą tema „Konotacijų aiškinimas kalbotyroje ir žodžio *bāleliņš* [„bernelis, doobilėlis“ – S. L.] komunikacinė vertė“. Šis žodis yra folklorinis poetizmas, kuris žiniasklaidos kalboje, vartojamas sarkastiškai, įgijo menkinamąjį atspalvį. Referate autorė pateikė pavyzdžių su minėtu žodžiu, rodančių emocinį ekspresyvumą.

Vėliau darbas buvo tęsiamas dviejose sekcijose. Pirmoje sekcijoje daugiau dėmesio buvo skirta leksikologijai ir terminologijai. Sandra Gaigalaitė (Vilniaus universitetas) pranešime „Lietuvių kalbos prielinksnis *per* ir latvių kalbos prielinksnio *pār* erdvės reikšmė“ pristatė įvardytų prielinksnių reikšmes, nustatytas iš surinktos darbo medžiagos. Anitros Ruozės (Roze) (LU Latvių kalbos institutas) referate apžvelgta spalvos pavadinimo *pilka* kilmė, pirmieji latvių leksikografiniuose šaltiniuose (nuo XVII a.) fiksuoti atvejai, parodyti dabartinės kalbos žodyno ir vartosenos kalboje ypatumai. Sanita Lazdinia (Lazdiņa) (Rėzeknės aukštoji mokykla), atlikusi sociolingvistinį tyrimą, siekė išsiaiškinti kalbinę situaciją ir vartoseną Latvijos plg. Estijos paribyje. Aida Čižikaitė pranešime „Laiko raiška frazeologijoje“, pasitelkdama *Lietuvių frazeologijos žodyną*, apžvelgė, kaip reiškiamas laikas frazeologizmais, ar apskritai frazeologija tinkama laiko raiškai, jo tėkmei ir žmogaus būčiai laike apibrėžti tiesiogine arba perkeltime forma. Maris Baltinis (Māris Baltiņš) (Valstybinės kalbos centras) kalbėjo apie Latvijos universiteto indėlį 1919–1944 gyvavimo metais. Pranešėjo tikslas – įvertinti, kaip universiteto švietimu užsiimančios asmenys gebėjo per pirmuosius 25–erius gyvavimo metus visiškai užtikrinti mokymo procesą, sukurti ir tobulinti savo srities terminų sistemą. Pranešėja iš Lietuvos Albina Aukšoriūtė (Lietuvių kalbos institutas) nagrinėjo Terminologijos komisijos darbą nuo 1951 m. iki 1971 m. pabaigos, kai buvo įsteigta Terminologijos taryba prie LTSR MA Prezidiumo. Buvo pabrėžta, kad Terminologijos komisijos veiklos metais buvo padėti tolesnės sėkmingos lietuvių terminologijos tvarkybos pamatai, nusistovėjo ir vėliau išlikusios bei toliau plėtojamos šio darbo formos ir metodika. Solvita Štekerhofa (Ventspilio aukštoji mokykla) kalbėjo apie rusų ir vokiečių teisinės kultūros veikiamą baudžiamosios teisės kalbos raidą ir terminiją pirmajame XIX a. pasirodžiusiame latviškame laikraštyje „Pėterburgas avizes“ („Peterburgo laikraščiai“). Anos Vulcanės (Anna Vulāne) (LU Pedagogikos, psichologijos ir meno fakultetas) pranešimas buvo skirtas latvių kalbos didaktikos terminijai. Pranešėja pabrėžė XX a. pabaigoje prasidėjusius reikšmingus Latvijos švietimo sistemos pokyčius ir aptarė mokymo priemones ir metodinius leidinius papildžiusius terminus (*punktyrinė diskusija*, *aktyviosios pastabos*, *Propo kortos*, *bingo*, *gyvatė* ir kt.), tarp kurių yra ir sėkmingai sukurtų ar išverstų, ir ne tokių tinkamų mokymo turiniui. Paskutiniame pirmos sekcijos pranešime, kurį referavo Dacė Strelėvica-Uošinia (Dace Strelevica-Ošiņa) (LU Latvių kalbos institutas), buvo kalbama apie kalbotyros terminiją kaip stilistikos priemonę, taikomą poezijoje.

Antroje sekcijoje Renatė Silinia-Pinkė (Renāte Siliņa-Pinķe) (LU Latvių kalbos institutas) aptarė leksinius germanizmus. Ji taip pat apžvelgė kuriamos duomenų bazės struktūrą, šaltinius ir išskėlė kelias aktualias problemas. Ekonomikos ir kultūros aukštosios mokyklos atstovė Jūlija Gabranova svarstė baltarusių ir latvių kalbų ryšius, jų perspektyvą latvių kalbotyroje. Ji konstatavo, kad baltarusių kalba Latvijoje yra mažai reikšminga ir atliktas anketavimas parodė, jog palyginti su XX a. pradžios situacija, jaunoji Latvijos karta menkai bemoka šią kalbą. LU Latvių kalbos instituto kalbininkė Brigita Bušmanė (Bušmane) pristatė slaviškos kilmės kukulių pavadinimus (*kliockas* ir *zacirka* bei jų variantus) latvių kalbos tarmėse. Viešnia iš Lenkijos Malgožata Ostruvka (Małgorzata Ostrówka) (Slavistikos institutas) pasakojo apie antkapių užrašus Latgalijos krašte (Rēzeknėje ir Kraslavoje), liudijančius esamas kultūras ir kalbas. Pranešimą „Lietuvos latvių vardai: gramatinis įforminimas ir jų variantiškumas LR gyventojų registro duomenimis“ skaitė Daiva Sinkevičiūtė (Vilniaus universitetas). Pasak jos, Lietuvos Respublikos pilietybę turintiems latviams daugiausia duota vienanarių vardų, kurie gramatiškai įforminti skirtingai: vieni turi lietuvių kalbai įprastas galūnes, pavyzdžiui, *Oskaras*, *Rimantas*, kiti – begalūniai vardai, pavyzdžiui, *Vaclav*, *Zigurd*, o tretį užrašyti su latvių kalbai būdinga galūne *-s*, pavyzdžiui, *Aivars*, *Edgars*. Tarpinę padėtį užima vardai su *-is*, pavyzdžiui, *Arnīs*, *Janīs*, būdingi latviams ir derantys prie lietuvių kalbos. LU Latvių kalbos instituto direktorė Ilga Jansonė (Jansone) pasakojo apie tai, kaip 1826 m., ūkininkams gaunant pavardes, atsirado nedidelė pavardžių semantinė grupelė, kurios pagrindą sudarė kitas antroponimas. Sanda Rapa (LU Latvių kalbos institutas), kalbėdama apie desenantizaciją latvių toponimijoje, mini dalinę ir visišką desenantizaciją ir transemantizaciją. Viešnia iš Rēzeknės aukštosios mokyklos Regionalistikos mokslo instituto skaitė pranešimą, skirtą daugiakultūrio ir daugiakalbio Latvijos miesto – Daugpilio – kalbiniam XIX–XXI a. vaizdai (t. y. informacijai apie miestą ir gyventojus, įvykių ir procesų įvairovę, taip pat kalbinę situaciją, piliečių kalbos įgūdžius, taip pat tam tikrų vietovių kultūros istoriją ir socialinę ir ekonominę situaciją) aptarti. Beatrisė Reidzanė (Beatrise Reidzāne) iš LU Literatūros, folkloro ir meno instituto pristatė tyrimą, kuriam pasirinktas *vilko* ir *lokio* vaizdavimas liaudies dainose, atsižvelgiant į tai, kad tai yra populiarūs personažai visose giminiškose Europos kalbose.

Antrąją konferencijos dieną pradėjo Ieva Fybiga (Fībiga) (Rygos klasikinė gimnazija). Ji aptarė medicinos kalbą ir jos plėtrą Senojoje Graikijoje. Pasak jos, tekstus medicinos tema galima laikyti antikos pasaulio

moksliniais tekstais (jeigu juos lyginame, sakykime, su poetiniais ar epiniais tekstais). Būtent juose aptinkama sąvokų, kurios vėliau tapo šiuolaikinės medicinos terminų pamatu. Temą apie medicinos terminiją tęsė Palmira Zemlevičiūtė (Lietuvių kalbos institutas). Ji apžvelgė pirmąjį lietuvišką periodinį medicinos leidinį, pasirodžiusį tik XX a. pirmame dešimtmetyje. Pasak pranešėjos, žurnale *Medicina ir gamta* rašiusių lietuvių gydytojų entuziazmas ir pasišventimas, rūpinimasis savo profesinės kalbos grynumu ir lietuviškumu, gyvosios kalbos kaip pagrindinio terminologijos šaltinio išskėlimas nūdienos medicinos terminologijos darbuotojams galėtų būti gražus ir siektinas pavyzdys. Broniaus Maskuliūno (Šiaulių universitetas) pranešime aptariamas balsių diakritinių ženklų vartojimas viename iš didžiausių XVI a. lietuviškų leidinių – 1600 m. pasirodžiusioje vadinamojoje Jokūbo Morkūno *Postilėje*. Tai lenkų reformato Mikalojaus Rėjaus pamokslų rinkinio vertimas į lietuvių kalbą. Reziumuodamas mokslininkas darė išvadą, kad visi aptariamieji rašmenys J. Morkūno *Postilėje* vartojami gana nenuosekliai ir sporadiškai. J. Morkūnas daugiausia leido lenkiškas knygas, o lietuvišką veikiausiai išleido tik čia aptariamą, taigi tai gali būti viena iš *Postilės* rašybos nenuoseklumo priežasčių.

Pranešimą apie fonetiką („Latvių ir lietuvių monoftongų klasifikacija“) skaitė Jurgita Jaroslaviėnė (Lietuvių kalbos institutas) ir Juris Grigorjevas (Grigorjevs) (LU Latvių kalbos institutas). Jų žodžiais tariant, aptariami įvairių autorių pasiūlyti akustiniai parametrai, kurie naudojami skiriamiesiems akustiniams požymiams apibrėžti, lyginant jų vartosenos universalumą ne tik lietuvių ir latvių, bet ir kitų kalbų balsiams klasifikuoti. Inesė Indričanė (Inese Indričāne) ir Jolita Urbanavičienė (Lietuvių kalbos institutas) pasakojo apie sprogstamųjų priebalsių spektrinę charakteristiką. Šis tyrimas, pasak jų, yra novatoriškas, nes yra lyginami latvių ir lietuvių kalbų sprogstamųjų priebalsių spektrinės analizės duomenys, naudojant tą pačią, anksčiau sutartą, metodiką.

Popietinę konferencijos dalį pradėjo Maris (Māris) Kūlis (LU Filosofijos ir sociologijos institutas). Jis pristatė italų filosofo, retoriko Giambattisto Vico idėjas, atkreipiančias dėmesį į kalbos įtaką visuomenei, civilizacijai, valstybei. Ieva Elsberga (Latvijos universitetas), Sandra Kalninia (Kalniņa) (Ventspilio vakarinė vidurinė mokykla) ir Laura Ritenberga (Ryga) aptarė šiuolaikinę sąvokų *kalbinė aplinka* ir *aplinkos kalba* interpretaciją. Andris Hiršas (Hiršs) (LU Filosofijos ir sociologijos institutas) svarstė, ką reiškė kalba Terbatos personalistų metafizikoje. Maijos Brėdės (Brėde) (LU Humanitarinių mokslų fakultetas) pranešimas buvo skirtas kalbos elementams,

nusakantiems netikrumą, spėjimą (pavyzdžiui, *regis, manau*). Išanalizavusi įvairių diskusinių laidų medžiagą, pranešėja konstatavo, kad tai yra neatskiriama pokalbių dalis, atskleidžianti ne tik kalbėtojo abejonę, bet ir paprasčiausią įprotį.

Po kavos pertraukos pranešimuose buvo nagrinėti leksikografijos ir literatūros klausimai. Santa Jeranė (Jērāne) (LU Latvių kalbos institutas) domėjosi iki šiol mažiau tyrinėtais žodynų struktūros aspektais. Referate apžvelgiamos ne tik tradicinės makro- ir mikrostruktūros, bet ir minima megastruktūra (angl. *megastructure*), hiperstruktūra (angl. *hyperstructure*), prieigos struktūra (angl. *access structures*), adresavimo struktūra (angl. *addressing structures*), informacijos išdėstymo struktūra (angl. *data distribution structure*) ir kt. Apie Mykolo Miežinio *Lietuviszkai-latviszkai-lenkiszka-rusiszko* žodyno lietuviškus ir latviškus sinoniminius bei variantinius augalų vardus kalbėjo Solvita Labanauskienė (Lietuvių kalbos institutas). Ji atskleidė, kad rasti lietuviškų augalų vardai paplitę tiek aukštaičių, tiek žemaičių tarmėse, tad, matyt, augalų vardus M. Miežinis rinko iš gyvosios kalbos, dirbdamas įvairiose Lietuvos ir Latvijos vietovėse. Asta Mitkevičienė (Lietuvių kalbos institutas) gvildeno literatūros žanrų ir kūrinių rūšių pavadinimus 1918–1940 m. lietuvių literatūros mokslo darbuose. Tyrėja aptarė tarpukariu (nepriklausomos Lietuvos laikmečiu) lietuviškai išleistose literatūros teorijos, lietuvių literatūros istorijos, visuotinės ir užsienio literatūros istorijos knygose vartotus vienažodžius literatūros žanrų ir kūrinių rūšių pavadinimus. Baigiamasis Reginos Kvašytės (Šiaulių universitetas) konferencijos pranešimas buvo skirtas latvių rašytojos Anos Saksės (Anna Sakse) knygos *Pasakos apie gėles* lietuviškai versijai. Ji atkreipė dėmesį į kalbos atitikmenis ir ypatybes, verčiant latvių literatūrinės pasakas į lietuvių kalbą.

LU Latvių kalbos instituto direktorė I. Jansonė apie J. Endzelyną kalbėjo kaip apie mokslininką, kuris rūpinosi mokslo kalba, jos sistema. To siekti palinkėjo ir kiekvienam konferencijos dalyviui. Šios konferencijos pranešimų tezių rinkinys paskelbtas internete.

Gauta 2015-08-14

Solvita Labanauskienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas solvita.labanauskiene@lki.lt